

ІСТОРІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 93 (63.3)

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ КАРЛА РАУ

Ольга Ліхачова

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського
Україна, 65062, м. Одеса, вул. Кондрашина, 5
e-mail: dagazdagaz@rambler.ru

Карл Генріх Даніель Рау – відомий німецький економіст і статистик, професор політичної економії Гейдельберзького університету, почесний член багатьох європейських університетів народився 23 листопада 1792 р. Одним з основних досягнень вченого була систематизація величезного пласту фактичного матеріалу, що став основою для зародження економіки народного господарства як однієї з базових галузей політекономії.

Слід підкреслити, що на думку багатьох дослідників, саме Карл Рау став одним з провідних вчених, завдяки якому вивчення фінансів виділилось в окрему науку. Його головна наукова праця «Основні початки фінансової науки» служила своєрідною енциклопедією у сфері фінансів та економіки [6]. Цей три томник базувався на історичному, статистичному, законодавчому матеріалі, завдяки чому аналіз фінансових питань мав міцний науковий фундамент. Він довгий час використовувався провідними викладачами в якості навчального посібника і декілька разів перевидався.

Незважаючи на те, що переклад російською мовою був здійснений лише у 1867 р., є свідчення про те, що мовою оригіналу цей труд у Російській імперії використовувався прогресивними викладачами і раніше. Так, у спогадах О.Й. Георгієвського, який у 1854-1862 рр. був викладачем Рішельєвського ліцею в Одесі, знаходимо посилання, що при викладанні курсу статистики він приділяв велику увагу проблемам політекономії та спирався на підручник професора Рау [1]. В історичній літературі ім'я професора К. Рау зустрічається майже винятково у роботах присвячених історії економічної думки [3].

Маловідомою є політична діяльність вче-

ного. А між тим, К. Рау у 1833 р. був членом першої палати Генеральної асамблеї Бадена в якості депутата від університету. А у 1848 р. був членом славнозвісного Франкфуртського парламенту. Отже, на наш погляд, дослідження біографії К. Рау надасть можливості не тільки зробити висновки про особистість в історії, але й посприяє більш глибокому аналізу історичних реалій епохи.

Метою статті є аналіз історії становлення особистості майбутнього вченого та політика, дослідження впливу сімейних традицій і суспільних умов, які мали значний вплив на формування його світогляду, особливостей розвитку системи освіти тогочасної Пруссії.

Важливим етапом у становленні особистості К. Рау був період дитинства. У другій половині XVIII ст. ідеї епохи Просвітництва глибоко проникли у пруське суспільство. Ідея прогресу стала невід'ємною частиною суспільної думки. Найважливішим елементом будівництва нових суспільних стосунків діячі епохи Просвітництва бачили у прогресі сфери освіти. Вплив сімейної атмосфери, знайомство дитини з самих ранніх пір з найкращими зразками літератури, музики, новими поглядами на наукові досягнення, мали забезпечити тісний зв'язок виховання й освіти. І саме початковому етапу виховання відводилось у цій схемі головне місце.

Своє дитинство й юність майбутній вчений провів у місті Ерлангені. У своїй історії Ерланген пережив різні періоди. До кінця Тридцятирічної війни місто практично спорожніло. Ситуація змінилась лише у 1685 р., коли імператор Людовик XIV скасував Нантський едикт, який гарантував протестантам кальвіністам свободу віросповідання. Почалась масова втеча гугенотів з Франції. Цим ско-

ристався маркграф Крістіан Ернст, який з метою поліпшення соціально-економічного положення своїх володінь надав біженцям право проживання в Ерлангені. Перші гугеноти з'явилися у місті в травні 1686 р. і вже дуже скоро стало ясно, що території старого міста для переселенців занадто мало. Почала зростати нова забудова, яка здійснювалася під керівництвом головного архітектора Йоганна Моріца Ріхтера [7, с. 10].

Незабаром, тут виникло ідеально сплановане середовище. На початку XVIII ст. населення Ерлангену становило 1400 жителів. У місті знайшли притулок чудові гугенотські ремісники. Особливо успішно розвивалися нові промислові технології, збільшувалася кількість в'язальних машин. Ерланген у цей період був центром рукавичної, панчішної та капелюшної галузей. У 1700 р. в місті починається будівництво Маркграфського палацу, палаців знаті, театру. Незабаром місто перетворилось на справжню перлину бароко. У 1743 році маркграфом Фрідріхом фон Бранденбургом Байрейтром тут був заснований університет, який мав істотний вплив і на місто, і на спосіб мислення його мешканців. З появою університету в Ерлангені оселилися не лише талановиті вчені, а й новий дух, який сприяв розвитку науки, освіти та раціоналізму [8, с. 11].

Батько Карла Рау – Йоганн Вільгельм Рау був доктором теології, професором і пастором Altstädter Kirche в Ерлангені. Він народився у березні 1745 р. у м. Рентвайнсдорфі, де служив управителем одного з дворянських володінь його батько. У 1749 р. у віці 4-х років Йоганн починає відвідувати заняття у сільській школі на околиці Бонна, куди переїхала сім'я у зв'язку з новою роботою батька. Його часті переїзди змушують періодично міняти місця навчання сина, проте відомо, що значний період біографії Йоганна Рау був пов'язаний з проходженням курсу у гімназії Casimirianum у місті Кобурзі [8, с. 31]. Мабуть, у цей період він вирішує присвятити своє майбутнє вивченню богослов'я. На оголошеному муніципалітетом конкурсі богословських дослідних робіт, за загальним визнанням, Йоганн Вільгельм Рау займає друге місце.

Уже у квітні 1766 р. Йоганн Рау був зарахований до Геттінгенського університету. Наведемо цікаве свідчення про особливості цього міста та його університету. Незважаючи на те, що воно відноситься до початку XIX ст., але на наш погляд, гарно характеризує атмосферу та наукове середовище цього вишу. В «Вест-

нике Европы» М. Карамзіна у 1803 р. була надрукована стаття Вільгельма Фрейганга «Про Геттінгенський університет» [5]. Редактор повідомляє, що автором є молодий росіянин, який проходить навчання у цьому університеті і має намір розповісти усім про цей славетний університет у світі. «Сей город достоин замечанию по своему правильному расположению...Дома почти все новые, и лучше всякой книги прославляют государей, основателей и покровителей сего университета, равно как и достойных профессоров, которых громкие имена способствовали распространению города, и доставили жителям средства помещать у себя более 1200 студентов... Прекрасный вид домов, смотрение полиции за чистотой и всеобщая безопасность, несмотря на множество людей: все способствует к тому, чтобы сделать Геттинген самым приятным местом» [5, с. 180].

У період вступу до університету Й. Рау теологія була профільним напрямком цього навчального закладу. При цьому, навчання у ньому давало можливість отримати фундаментальну світську освіту. Геттінгенський університет славився історико-політичними курсами. Тут викладали видатні історики-просвітники А. Шльоцер, Й. Гатеррер. Не менш блискучими професорами у сфері природничих наук і математики були викладачі – А. Галлер, Г. Ліхтенберг, А. Кестнер. Філологічні науки були представлені професорами Й. Геснером, Х. Гейне, Й. Міхаелісом [8, с. 34]. У зв'язку з цим, Йоганн Рау із захопленням відвідував не тільки богословські предмети, а й курси класичної та прикладної математики, фізіології, фізики. Він мав змогу вивчати в університеті англійську, арабську, арамейську мови.

Відомо, що Йоганн Рау заслужив особливу повагу з боку професора Христіана Готліба Гейне, видатного філолога, археолога та перекладача. Приділяючи увагу славетній історії науки та саме викладачам цього університету, кореспондент «Вестника Европы» писав про Гейне: «Гейне столько прославившийся ученостью, и столь достойный называться ученым во всех отношениях. Вкус классической литературы долго колебался в некоторых частях Германии, но он поддержал его. Превосходным его изданиям Гомера, Вергилия и Аполладора, хорошо оценены тем, кто сказал, что они делают бесполезными всех комментаторов, прежде его бывших. Франция и Англия единодушно предложили ему знаменитые в учености титулы. Во время лет-

них шести місяців он проходить курс археології в бібліотеке, которая, как известно, имеет великое собрание сочинений сего рода. Гейне обременен должностями: у него на руках библиотека, филологический институт; он бессменный секретарь Академии наук, и сверх того издатель журнала ученых. Но время коротко единственно для тех, кои не умеют им пользоваться. Гейне находит еще время для разговоров приятных и занимательных, которыми все вообще нетерпеливо желают наслаждаться. О если бы Геттингенский университет мог долгое время сохранить сего драгоценного человека!» [5, с. 186]. Важко переоцінити вплив цієї людини на формування світогляду Й. Рау.

Х. Гейне був послідовником Гесерса, неогуманіста, який у першій половині XVIII ст. зробив Геттингенський університет платформою для поширення нових поглядів на освіту. Маючи впевненість у великій виховній ролі латинської мови, він відстоював необхідність переходу від механістичного запам'ятовування до прищеплення учням любові та розуміння, що володіння цією мовою відкриває велику спадщину античної епохи. Наслідком цих ідей був і Х. Гейне. На своїх історико-філологічних семінарах професор приділяв велику увагу вивченню стародавніх мов як засобу осягнення історичного минулого. Особливу увагу він приділяв освіті майбутніх вчителів, заохочував їх оволодівати знаннями, ставати для своїх учнів прикладом в оволодінні новими методами вивчення латини та грецької мови. Він був впевнений, що навчання не повинно бути нудним. А для цього сам вчитель має бути обізнаним, володіти у повній мірі знаннями у сфері граматики, лексики, знатися на особливостях композиції мови. Саме вчитель повинен захопити учня красою стародавніх мов, пояснюючи не тільки суть незнайомих слів, але й приділяючи увагу глибинному змісту текстів. Завданням вчителя є і заохочування учнів до самостійного вивчення античної спадщини, ключем до якого є вільне володіння стародавніми мовами. Всі ці принципи були глибоко засвоєні і Й. Рау.

У цей насичений вивченням різних наук період Й. Рау встигав ще підробляти в якості домашнього вчителя. У 28 років, за протекцією Х. Гейне, він починає викладати у школі у місті Пайне. Тут він знайомиться з Керолайн Генріеттою Гедвігою Хубенер (Hübener), яка у квітні 1776 р. стала його дружиною. Відомо, що вона походила з поважної родини, отри-

мала класичну, на ті часи, домашню освіту та була неймовірно музично обдарованою. У цьому ж році Йоганн Вільгельм Рау зайняв нову посаду в якості професора богослов'я у Дортмунді. У 1779 р. він прийняв запрошення на посаду професора богослов'я до університету міста Ерлангена. Можемо відмітити факт, що на той період ще не було ніяких перешкод для запрошення викладачів зі школи до університету. Інавгураційна промова Й. Рау латинською мовою була присвячена проблемі відповідності уроків богослов'я духу теперішнього часу [8, с. 89]. З 1783 р. М.Й. Рау був також пастором Altstädter Kirche в Ерлангені. Викладацьку діяльність він поєднував і з адміністративними обов'язками. Чотири рази його переобирали на посаду проректора університету.

У родині Й. Рау було п'ятеро дітей, молодшим з яких був Карл. В архіві Геттингенського університету зберігся маленький папірець, на якому рукою Й. Рау написано, що син народився біля десятої ранку 23 числа, отримав ім'я Карл Даніель Хайнрік. Невдовзі був похрещений паном Зайлером і катехізований єпископом Бенсоном [7, с. 6]. Зазначимо, що у тому ж архіві зберігся записничок Й. Рау. Записи про сімейні новини велись у ньому з 1784 р. і були дуже докладними. Й. Рау заносив у записник свідцтва про особливості поведінки, виховання і, навіть, про захворювання дітей. Саме звісткою про хворобу його доньки Йохани Кароліни Барбари нотатки закінчуються. Далі тільки внесено дату її смерті у віці 11 місяців, також додано дату смерті у 1783 р. його сина Фрідріха у віці 17 місяців. Можливо тільки припустити, що ці дві трагедії залишили глибокий слід у душі Й. Рау, і він втратив натхнення продовжувати описувати сімейне життя. Мабуть, невпевненість у тому, чи виживе і його син Карл призвели до такого короткого нотатку про його народження.

Але вже через 6 місяців після народження Карла батько продовжив писати нотатки. Він описав «першу юнацьку історію» Карла Рау. Батько відмітив, що хлопчик був кремезним і здоровим. І вже у шість місяців отримував велике задоволення від музики. Тримаючи хлопчика, батько грав на арфі у своєму кабінеті і хлопчик міг годинами слухати його гру. Полюбляв він, як пише батько, і гру на роялі. Далі Й. Рау відмічав, що Карл був дуже рухливим хлопчиком, але при цьому «коли я виходив і наказував сидіти зі своїми іграшками у певному місці, то він слухняно сидів» [7, с. 11].

Коли Карлові виповнилось чотири з поло-

виною роки батько відчув необхідність у регулярному навчанні сина. Він зауважував, що саме у цьому віці з дитиною потрібно багато розмовляти, відповідати на питання, читати, але на це не завжди є час. Було вирішено віддати Карла до школи. Сам хлопчик теж просив про це батька, щоб «самому навчитися грамоті і читати теж самому» [7, с. 13]. У своєму записнику Й. Рау відмітив: «У понеділок після Пасхи ми відправили його у школу в перший раз у 1796 р. до шкільного вчителя Меннерстерфера» [7, с. 14]. Далі він писав, що хлопчик швидко оволодів письмом, а ночами довго читав уголос, чим заважав рідним. З перших днів у школі дало знати про себе і захоплення музикою. Батько пише: «Коли він вперше почув духовну мелодію у школі, він розсердився на виконавця і сердито крикнув, що той не повинен співати» [7, с. 14]. Навіть ті наведені рядки надають можливості зробити висновок про велику увагу батька до виховання та навчання сина, та про те, в якій атмосфері зростав К. Рау. Слід зауважити, що для батька рання освіта дитини є органічною. Згадаємо, що і сам він почав вчитись саме у такому віці.

Розглянемо основні етапи розвитку шкільної освіти тогочасної Пруссії. Відомо, що ще у 1736 р. був виданий «Загальнопруський» шкільний едикт (Principia Regulativa), який затверджував загальне обов'язкове початкове навчання з 5 до 13 р. Але, здебільшого, його постулати не виконувались на практиці. Новий поштовх реформам був наданий в епоху Фрідріха Великого (1740-1786). Шкільний регулятив 1763 р. був одним з найважливіших документів сфери освіти XVIII ст. Він мав регулювати усі сфери народної освіти у Пруссії. Його укладачем був Іоганн Юліус Хекер. Регулятив підтвердив загальну обов'язкову початкову освіту з 5 до 14 р., зобов'язав учнів кожного дня відвідувати школу, запровадив штрафи для батьків, які нехтували цими правилами. Коли королем Пруссії став Фрідріх Вільгельм II реформа освіти отримала важливу фінансову підтримку [4, с. 3]. Безпосередньо реформою керував Карл Цедлиц, який поставив на меті запровадити на практиці ідеали неогуманізму. У 1787 р. він представив план реформ, згідно з яким вводився єдиний державний орган для управління шкільною освітою «Верховна шкільна колегія». Крім того були організовані дві семінарії для підготовки вчителів вищої школи [2, с. 35-35].

Отже, державна шкільна система у період вступу до навчального закладу К. Рау була

розвинута належним чином. Незважаючи на це, його шкільна освіта доповнювалась освітою вдома. Пізніше сам К. Рау доповнив свідчення про участь батька у його освіті. Десь у 1799 р. батько, гарний латиніст, розпочав уроки з цієї мови, а невдовзі додав і грецьку мову. Карл Рау згадував, що з початку ці заняття були нерегулярними. І, на наш погляд, це зовсім не дивно. Наслідуючи ідеї своїх вдатних наставників з Геттінгенського університету, батько намагався не навантажувати хлопчика, щоб не відбити жагу до навчання. Пізніше Й. Рау об'єднався зі своїми друзями – Хілдебрандтом і Лангсдорфом, які мали синів майже такого віку, як і Карл. Вони почали проводити заняття для хлопців разом. Батько Карла викладав латину і грецьку, Хільдебрандт і Лангсдорф займались з дітьми географією й історією. Крім того, Лангсдорф викладав геометрію [7, с. 16].

Невдовзі з'являються гарні результати такої системи освіти. У 1807 р. його шкільний вчитель Меннерстерфер, надаючи своєму учневі характеристику, відмічав, що потрапивши до школи у чотирирічному віці, хлопчик досить швидко оволодів правописом, навичками читання, продемонстрував гарні досягнення у математиці. Меннерстерфер відмічав, що своїми досягненнями К. Рау приніс велику радість своєму учителю. Ще більш щедрим на похвалу був його викладач Іоганн Фрідріх Хефер. У тому ж році він писав: «Карл Даніель Хайнрих Рау відвідував мою школу протягом трьох років з 6 до 9 річного віку. Він відрізнявся, головним чином, чудовою ретельністю, уважністю та пунктуальністю під час уроків. Найкращим чином зумів застосувати свої вдалі природні здібності та своєю моральною поведінкою служив взірцем для інших учнів. Таким чином, він надав мені задоволення і полегшення, що зобов'язує мене публічно проголосити належну похвалу за його добру поведінку» [7, с. 18].

У липні того ж 1807 р. Іоганн Вільгельм Рау помер у віці 62 років. Коли помер батько, Карлу було всього 15 років. Однак образ батька – успішного, різнобічно освіченого, наділеного високими моральними якостями, який утілював у своїй насиченій діяльності ідеали епохи Просвітництва, назавжди став служити орієнтиром у житті самого Карла Рау.

Отже, становлення особистості К. Рау проходило під впливом філософських концепцій і соціальних ідей епохи Просвітництва. Носієм глибокої духовної культури був батько май-

бутнього вченого. Й. Рау, який у свій час навчався у видатних професорів Геттінгенського університету, зумів виховати у сина глибоку зацікавленість у навчанні. Поєднання духовного аристократизму, бурхливої інтелектуальної діяльності високої моралі надали йому можливості створити цілісну систему виховання, яка базувалась на освіті та культурі. На формування особистості К. Рау мало значний вплив і академічне середовище, у якому жив і навчався майбутній вчений.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Георгиевский А.И. Мои воспоминания и размышле-

ния // Русская старина. 1916. февраль. С. 286-293.

2. Грауманн О. Из истории педагогического образования в Германии и странах Западной Европы // Непрерывное образование: XXI. 2013. № 2. URL: <http://dx.doi.org/10.15393/j5.art.2013.2146>

3. Ковалев В.В. Финансовый менеджмент: теория и практика. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект. 2007. 1024 с.

4. Меньшиков В.М. Развитие образования в Германии конца XVIII-XX вв. // Образовательный портал слово: URL: <http://www.portal-slovo.ru/pedagogy/41986.php>

5. О Геттінгенском университете // Вестник Европы. 1803. № 23. С. 180-189.

6. Рау К. Основные начала финансовой науки: Т. I. Москва: Книга по Требованию, 2012. – 322 с.

7. Haupt G. Karl Heinrich Rau. Heidelberg, 2004. 186 s.

8. Sinewe K. Karl Heinrich Rau. Erlangen-Nürnberg, 1965. 246 s.

Ліхачова Ольга Особливості становлення та чинники формування світогляду Карла Рау

У представленій статті досліджуються початковий етап формування особистості майбутнього економіста, науковця та політика К. Рау. Стаття аналізує фактори, які мали значний вплив на його майбутні суспільно-економічні вподобання. Прیدілена увага особі його батька Й. Рау, який отримав гарну освіту, навчаючись у стінах Геттінгенського університету. Маючи можливість слухати курси блискучих викладачів цього університету, Й. Рау не тільки отримав глибокі знання у сфері філології, літератури та мистецтва. Він зумів передати цю багату культурну спадщину своїм учням і своїм дітям. Саме його система освіти та виховання склала міцний фундамент просвітницькому світогляду К. Рау. Академічна атмосфера, яка з дитинства існувала навколо К. Рау, також надала важливі орієнтири у життя майбутнього вченого.

Ключові слова: К. Рау, Й. Рау, епоха Просвітництва у Пруссії, пруські університети, система освіти Пруссії, історична біографія

Лихачева Ольга Особенности становления и факторы формирования мировоззрения Карла Рау

В представленной статье исследуется начальный этап формирования личности будущего экономиста, ученого и политика К. Рау. Статья анализирует факторы, которые оказали значительное влияние на его будущее общественно-экономические предпочтения. Уделено внимание личности его отца И. Рау, который получил хорошее образование, обучаясь в стенах Геттінгенского университета. Имея возможность слушать курсы блестящих преподавателей этого университета, И. Рау не только получил глубокие знания в области филологии, литературы и искусства. Он сумел передать это богатое культурное наследие своим ученикам и своим детям. Именно его система образования и воспитания составила прочный фундамент просветительскому мировоззрению К. Рау. Академическая атмосфера, которая с детства окружала К. Рау, также сформировала важные ориентиры в жизни будущего ученого.

Ключевые слова: К. Рау, И. Рау, эпоха Просвещения в Пруссии, прусские университеты, система образования Пруссии, историческая биография

Likhacheva Olga Peculiarities of Formation of the Worldview of Karl Rau

In the presented article the initial stage of personal development of the future economist, scientist and politician K. Rau is investigated. The article analyzes factors that have had a significant impact on his future socio-economic preferences. Attention is paid to the personality of his father I. Rau, who received a good education, studying in the walls of the University of Göttingen. I. Rau had an opportunity to attend courses of brilliant teachers of this university thus received profound knowledge in the field of philology, literature, and art. He managed to convey this rich cultural heritage to his students and his children. His own system of education formed a solid foundation for K. Rau's enlightening worldview. The academic atmosphere, which was surrounding K. Rau from his early childhood formed important life landmarks and preferences of the future scientist.

Keywords: K. Rau, I. Rau, the Age of Enlightenment in Prussia, Prussian universities, Prussian education system, historical biography

Рецензенти:

Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор

Шкляж Й.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 15.10.2017 р.